

УДК 343.985.2(7)

О. В. Нарожна, старший викладач
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ КОРИСНИХ КОПАЛИН

Статтю присвячено тактиці проведення допиту під час розслідування окремих видів злочинів проти довкілля, передбачених ст. 240 Кримінального кодексу України («Порушення правил охорони або використання надр»). Допит як одна з найскладніших слідчих дій вимагає від слідчого уважності, пильності, проведення спеціальної та криміналістичної підготовки. В статті ми аналізуємо програми допиту, які доцільно скласти при підготовці до цієї слідчої дії під час розслідування незаконного видобування корисних копалин.

Ключові слова: допит, допитуваний, злочини проти довкілля (екологічні злочини), типові програми допиту, підготовка до допиту.

Постановка проблеми. Допит при розслідуванні злочинів – слідча дія, сутність якої полягає в отриманні слідчим від допитуваного відомостей про злочин, що розслідується, його обставини й учасників та інші питання, які мають відношення до справи, з занесенням цих відомостей до протоколу з точним дотриманням усіх встановлених кримінально-процесуальним законом правил.

Допит найрозповсюдженіша слідча дія зі збирання доказів. Саме завдяки допитам майже по кожній справі отримується найбільша кількість доказів, які дозволяють встановити істину. У цьому сенсі допит можна вважати основним, або головним, джерелом отримання доказів. Ось чому слідчому так важливо оволодіти майстерністю допиту [1, 5].

Проте така важлива слідча дія є водночас найскладнішою у переважній більшості випадків на практиці. Складність допиту полягає в тому, що допитувані не дають правдивих відомостей, заздалегідь готуючи показання або взагалі відмовляються від їх надання, дають неповні свідчення, приховують правду. Саме тому досить складно виконати основну задачу допиту – отримати від допитуваного повні та достовірні свідчення. При розслідуванні злочинів проти довкілля проведення допиту ускладнюється необхідністю володіння спеціальною термінологією, загальним розумінням діяльності фахівців у сфері екології, вивченням галузевого законодавства тощо. Це обов'язково необхідно враховувати при криміналістичній та спеціальній підготовці до допиту суб'єкту будь-якого процесуального статусу при розслідуванні вказаного виду злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробкою проблеми застосування тактичних прийомів допиту у ході розслідування окремих видів злочинів займалися відомі вчені-юристи України та зарубіжжя: Васильєв О. М., Демідова С. Є., Карнеєва Л. М., Коновалова В. Є., Кузнєцова С. В., Печерський В. В., Пітерцев С. К., Порубов М. І., Туровець Ю. М., Шепітько В. Ю., Шеремет А. П. та ін. Лише деякі з них приділяли увагу проведенню слідчих дій при розслідуванні екологічних злочинів взагалі та незаконного видобування корисних копалин зокрема і розглядали це питання без детального аналізу тактичних прийомів, що полегшили б проведення допиту з точки зору слідчого. Тому актуальність теми нашої статті доводять нагальні потреби слідчої практики мати розроблені тактичні рекомендації задля ефективної та швидкої підготовки та безпосередньо проведення допиту суб'єктом пізнавальної діяльності.

Метою статті є надання типового переліку приблизних питань, що наводяться як приклад складання плану напередодні допиту при підготовці до проведення цієї слідчої дії з різними категоріями допитуваних під час розслідування незаконного видобування корисних копалин.

Виклад основного матеріалу. Будучи найпоширенішою слідчою дією, що проводиться по кожній кримінальній справі, допит служить не тільки продуктивним засобом одержання нових, але і якісної перевірки вже наявних у справі доказів. За допомогою допиту слідчий встановлює наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, а також інші обставини, що підлягають доказуванню в кожній кримінальній справі [2, 133-134].

Давання показань починається з вільної розповіді. Слідчий повинен уміти слухати допитуваного. Відомо, що зацікавленість слухаючого стимулює розповідача більш конкретно описати подію. Під час неухважного, байдужого відношення слідчого допитуваний намагається швидше викласти факти і не в повному обсязі. Всією поведінкою слідчий повинен проявити уважне відношення стосовно допитуваного [3, 273]. З цією думкою погоджується і О. Р. Россінська: «Допитуваний повинен постійно відчувати увагу, з якою слідчий слухає його розповідь, і зацікавленість в показаннях» [4, 211].

У криміналістичній теорії відмічається необхідність спостереження в процесі допиту за поведінкою підозрюваного або свідка та їх психофізіологічними реакціями. Встановити брехню у показаннях таке спостереження не допомагає, проте дозволяє виявити зовнішні прояви, які відображають динаміку станів допитуваного під час допиту, різне реагування на те чи інше питання або доказ, що пред'являється. Ці зовнішні прояви не мають доказового значення [5, 194-195].

Розглядаючи тактичні прийоми допиту, ми вважаємо доцільним запропонувати орієнтовні програми допиту осіб при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин, а саме перелік питань, який слід запланувати заздалегідь, виходячи з предмету доказування.

Сукупність елементів, що складають предмет доказування з розслідування незаконного видобування корисних копалин, є наступною:

1. Дані, що характеризують особу, яка вчинила злочин (досягла 16-річного віку, осудна, є службовою особою тощо).
2. Факт вчинення злочину.
3. Форма вини, ціль, мотив вчинення злочину.
4. Обставини вчинення злочину: місце, час, спосіб, факт приховування злочину, використання результатів злочинної діяльності.
5. Предмет злочину, його якісні та кількісні характеристики.
6. Факт нанесення шкоди навколишньому середовищу, державі, конкретному підприємству, особі.
7. Коло осіб, що вчинили злочин, їх характеристика, розподіл ролей при здійсненні злочинної діяльності.
8. Зміст діяльності всіх співучасників.
9. Кваліфікуючі ознаки.
10. Наявність обтяжуючих чи пом'якшуючих обставин.

Визначення предмету допиту потребує (з метою забезпечення всебічності та повноти) вивчення й аналізу матеріалів справи, витягу з них обставин, з приводу яких на допиті необхідно буде отримати інформацію. Аналіз типових уявлень слідчих про зміст поняття «предмет допиту» показує, що зазвичай це поняття необґрунтовано обмежується обставинами, вказаними лише у першому пункті переліку. Що стосується інших обставин, то окремі з них потрапляють до кола зору слідчих вкрай рідко і головним чином випадково. Тому великий резерв інформації, корисної для цілей розслідування, залишається на практиці незатребуваною [6, 27].

Специфіка допиту при розслідуванні злочинів даної категорії визначається різноплановістю, обізнаністю допитуваних у галузі геології, маркшейдерської справи, а також знань та навичок у видобуванні корисних копалин за допомогою відповідної техніки. Тому при підготовці до допиту слідчому необхідно приділити певну увагу спеціальній підготовці: вивчити не тільки матеріали провадження, але й ознайомитися зі спеціальними питаннями, що сприятиме правильній оцінці отриманих показань.

В ході розслідування кримінальних справ про екологічні злочини найчастіше доводиться допитувати свідків та підозрюваних, а інколи й потерпілих. При цьому велике коло допитуваних складають свідки. Допит вказаних осіб провадиться за загальними тактичними правилами для справ, пов'язаних з неналежним виконанням професійних функцій у галузі безпечного використання техніки [7, 771-772].

З урахуванням слідчої ситуації визначається коло осіб, які можуть бути допитані як свідки: 1) працівники природоохоронних органів; 2) очевидці забруднення, знищення об'єктів природи, вилучення природних ресурсів; 3) службові особи підприємств, установ, організацій, де мало місце порушення правил екологічної безпеки; 4) особи, що можуть охарактеризувати підозрюваного (обвинуваченого) [8, 15]. На думку Туровця Ю.М., така класифікація свідків злочинів проти довкілля є перебільшено розширеною, оскільки перша група вказаних свідків повинна надавати матеріали та відомості не як свідки, а бути залученими як спеціалісти. Існують системи тактичних прийомів допиту свідків, використовуваних щодо різних ситуацій і позиції допитуваного [2, 143].

Показання співробітників природоохоронних служб несуть у собі інформацію, що сприяє підтвердженню вже наявних версій щодо незаконного видобування корисних копалин, або висуненню нових. При підготовці до допиту цієї категорії свідків варто запланувати постановку таких запитань:

- Які існують види та способи незаконного видобування корисних копалин?
- За яких обставин особам або підприємствам надається дозвіл для видобування корисних копалин?
- Чи можете Ви визначити стандарти технологій, які використані особами на місці незаконного видобування корисних копалин?
- Як Ви можете охарактеризувати технічний стан окремих агрегатів, які використовувалися на місці події?
- Яку шкоду (вплив на воду, поверхневий шар ґрунту тощо) спричинено вчиненням даного злочину?
- Внаслідок чого відбулося забруднення атмосфери або водного простору, настання тяжких наслідків, загибель, масове захворювання людей тощо?
- Яким чином Ви розраховували розмір нанесеної шкоди?
- Який Ви припускаєте мотив у осіб, що незаконно видобували корисні копалини?
- У якій мірі безпека даного об'єкта забезпечувалася матеріально?

При допиті свідків-очевидців події можливо окреслити в плані наступні запитання:

- Коли і за яких обставин (умов) Ви спостерігали за видобутком корисних копалин?
- Чи можете Ви пригадати, скільки осіб було на місці події?
- Чи зможете Ви упізнати цих осіб?
- Були серед них знайомі Вам особи?
- Можете описати технічні засоби, якими користувалися особи під час вчинення видобування корисних копалин, а також визначити їх наявність та вид?
- Чи знали Ви про незаконність дій, які спостерігали на місці події?

Для допиту свідків-службових осіб ми пропонуємо сформулювати наступні запитання:

- Чи можете Ви надати загальну оцінку ступеню технічного оснащення осіб, що займалися видобуванням корисних копалин?
- Чи було технічно справним обладнання, що виявлене та вилучене з місця події?
- Можете охарактеризувати систематичність користування цим обладнанням?
- Який спосіб, режим експлуатації зазначеного обладнання (або використання каменерізних машин, видобування відкритим способом, за допомогою свердловин тощо)?

Свідки, які знайомі з підозрюваним, можуть відповісти на наступні запитання:

- Який ступінь вашого знайомства з особою, що займалася видобутком корисних копалин?
- Чи є Ви матеріально або ще якимось чином залежним від цієї особи?
- Чи можете ви надати характеристику підозрюваному як людині та робітнику?
- Які життєві обставини могли привести його до вчинення злочину?

План допиту потерпілого може містити такі запитання:

- Як Ви опинилися на місці події?
- Як довго Ви там перебували, що при цьому робили?
- Коли і за яких обставин Вам було спричинено шкоду?
- У чому вона виявляється?
- Ви зверталися за медичною допомогою, який діагноз Вам поставлено?

Програма допиту підозрюваного у незаконному видобуванні корисних копалин відрізняється своєю специфікою, і має вигляд постановки наступних запитань:

- Яким чином Вам стало відомо про місце розташування корисних копалин?
- Як Ви планували розпорядитися корисними копалинами, які видобували на місці події?
- Куди і кому корисні копалини вивозилися?
- За допомогою яких технічних засобів або механізмів здійснювалося видобування та транспортування видобутих корисних копалин? Кому ці технічні засоби належали?
- Чи усвідомлювали Ви факт злочинності своїх діянь?
- Яким є склад злочинної групи, охарактеризуйте роль кожного її члена?
- Чи усім особам, які видобували корисні копалини, було відомо про незаконність цієї діяльності?
- Протягом якого часу існує злочинна група, що вчинила конкретний злочин з незаконного видобування корисних копалин?
- Хто обрав місце та час вчинення злочину, розробив план його здійснення?
- У чому саме полягали підготовчі дії до вчинення злочину, конкретно самого вчинення та приховування наслідків?
- Передбачали Ви небезпечні наслідки своїх діянь, зокрема, загибель людей, можливість їх масового захворювання тощо?

Більш складним може виявитися допит підозрюваного, який завчасно налаштований на дачу неправдивих свідчень, важко йде на контакт і своїми діями та поведінкою створює конфліктну ситуацію. При допиті за таких обставин пропонуються наступні тактичні прийоми (особливо корисним це може виявитися у тій ситуації, коли підозрюваний відмовляється відповідати на питання):

- Пред'явлення речових доказів;
- Оголошення показань свідків;
- Постановка раптових запитань тощо.

Програми допитів дозволяють уникати помилок чи пробілів. Разом з тим перелік питань в програмах не є вичерпним, кожна кримінальна справа представляє собою індивідуальну сукупність різних обставин, тому при формуванні програми допиту за конкретним провадженням обов'язково слід враховувати його індивідуальні риси, розставити відповідні акценти [9, 37].

Висновки. *По-перше*, ми вважаємо необхідним при підготовці до проведення допиту складати план цієї слідчої дії для більш ефективного та результативного розслідування незаконного видобування корисних копалин. *По-друге*, слідчий, що розслідує кримінальну справу з незаконного видобування корисних копалин, має проводити ретельну підготовку до допиту кожного суб'єкту зі справи окремо, тому що при розслідуванні справ такого виду слідчий неодмінно стикається зі спеціальною термінологією та галузевим законодавством. *По-третє*, особливого значення набувають криміналістична та спеціальна підготовка до допиту при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин.

Список літератури

1. Васильев А. Н. Тактика допроса при расследовании преступлений / А. Н. Васильев, Л. М. Карнеева. – М. : Юрид. лит., 1970. – 208 с.
2. Туровець Ю. М. Початковий етап розслідування злочинів проти довкілля : монографія / Ю. М. Туровець. – Хмельницький : Хмельн. ун-т упр. та права, 2013. – 224 с.
3. Шеремет А. П. Криміналістика : навч. посіб. [для студ. вищих навч. закл.] / А. П. Шеремет. – 2-е вид. – К. : Центр учбової літ., 2009. – 472 с.
4. Россинская Е. Р. Криминалистика : курс лекций / Е. Р. Россинская. – М. : Норма, 2006. – 384 с.
5. Шепитько В. Ю. Криминалистика : курс лекций / В. Ю. Шепитько. – 3-е изд. – Х. : Одиссей, 2006. – 368 с.
6. Питерцев С. К. Тактика допроса / С. К. Питерцев, А. А. Степанов. – СПб. : Питер, 2001. – 160 с. – (Сер. «Библиотека криминалиста»).
7. Криминалистика : учебник / отв. ред. Н. П. Яблоков. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2005. – 781 с.
8. Книженко С. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / С. О. Книженко. – Х., 2006. – 20 с.
9. Печерский В. В. Типовые программы допроса : пособие / В. В. Печерский. – Гродно : ГрГУ, 2002. – 160 с.

Стаття надійшла 15.12.2014 р.

Е. В. Нарожная, старший преподаватель
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕНИЯ ДОПРОСА ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ НЕЗАКОННОЙ ДОБЫЧИ ПОЛЕЗНЫХ ИСКОПАЕМЫХ

Резюме

Статья посвящена отдельным аспектам проведения допроса при расследовании незаконной добычи полезных ископаемых. Подготовка к этому сложному и многогранному следственному действию требует от следователя специальной психологической и криминалистической подготовки. В статье предложены типовые программы, которые, по нашему мнению, целесообразно разрабатывать индивидуально для каждой группы субъектов допроса при расследовании указанного вида преступлений.

Ключевые слова: допрос, допрашиваемый, преступления против окружающей среды (экологические преступления), типовые программы допроса, подготовка к допросу.

O. V. Narozhna, Senior Lecturer
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Criminal law, Criminal procedure and Criminalistics
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

SEPARATE ASPECTS OF THE TACTIC OF EXAMINATION WHILE INVESTIGATION OF THE ILLEGAL MINING

Summary

The article is devoted to some aspects of examination while investigation of the illegal mining. Preparation to this difficult and many-sided investigation action requires the special psychological and criminalistics preparation from an investigator. The model programs which are offered in the article, to our opinion, it is expedient to develop individually for every type of subjects of examination at investigation of the indicated type of crimes.

Key words: examination, crimes against the environment (ecological crimes), model programs of examination, arrange for an examination.